

Relacions entre la toponímia i la geografia: L'exemple de Cabacés*

Vicenç BIETE

*de la Junta de Govern
de la Societat Catalana de Geografia*

Els topònims d'un determinat terme (és a dir, els noms amb que han estat batejats els seus diferents llocs: muntanyes, barrancs, fonts, partides, etc.) ens proporcionen, per poc que hi parem esment, una munió d'elements i punts de referència que ens permeten d'interpretar el corresponent espai geogràfic. El terme de Cabacés no n'és pas una excepció, i hom pot comprovar com del conjunt dels seus topònims —que en gran part trobem documentats com a mínim a partir del segle XVII— se'n desprèn la percepció de molts dels aspectes físics i humans que li són propis.

D'antuvi, el relleu fortament accidentat resta ben palès amb la presència que hom constata arreu del terme d'un bon nombre de noms de serres (començant pel mateix Montsant) i també de serralls, tossals, crestes i puntes. Uns d'ells fan referència a la morfologia del terreny (el Montalt, la Punta Redona, les Crestes del Forat, de la Foia i de les Canals), d'altres a la seva orientació (els Aubacs, els Solans) o a la naturalesa del seu sòl (el Serrall de les Roques), mentre que alguns són simplement testimoni de persones que hi estan o hi han estat vinculades (serres de l'Amorós, del Cristòfol, del Paessant, del Ric). Les roques aïllades, al seu torn, ens parlen, tot emprant la metàfora, de les imatges que han suggerit: el Baluard, el Perxe, el Rossí, els Castellassos, l'Enclusa, el Gegant, la Geganta, el Nas, la Peanya, el Pa Badat.

Les fondalades són també nombroses, i així trobem abundants racons (d'en Fumanya, de la Covassa, de la Foia, de les Comes, de les Pedregoses, de les Pinedes, dels Colls, etc.) i també comes i comellars, a més, naturalment, dels dos barrancs que desguassen al riu de Montsant: el de Cavaloca (un nom antiquíssim que ja trobem documentat al segle XII) i el de Montsant, que al llarg del seu curs adopta diferents noms, des de barranc

Tancat en el seu inici fins a barranc de la Calçada a la confluència amb el riu, i entre un i altre, barrancs dels Aixarts, del pont del Solà, de l'Aubereda, del Navàs, de l'Arbonès, de cal Ate i de l'Hort Domènec. Cal tenir present, d'altra banda, que al poble hom distingeix els barrancs dels racons pel fet de tenir llera marcada pel pas més o menys intermitent de les aigües.

El riu ens parla eloqüentment dels seus estiatges mitjançant el nom dels nombrosos tolls que jalonen el seu curs (del Pontet, de la Ramona, del Lleno, del Pont Vell, del Regatall, de l'Estret, etc.), i del seu aprofitament per al regatge i, antany, per a la molinaria, a través dels noms de preses i sèquies que en deriven les aigües.

El repertori de noms de fonts, des de les de cabal considerable (la Foia, l'Aubelló, Calvaloca, Mas de Dalt) fins a les de minso rajolí intermitent, és també copios —més de trenta—, testimoni de la relativa abundància d'aigua al terme.

La naturalesa dels sòls se'ns fa palesa prou clarament a través dels topònims. La zona secundària del terme revela la seva estructura calcària per la persistència del noms dels desapareguts forns de calç, i també la presència de guixos intercalats gràcies als noms del Forn del Guix i de la punta de la Guixera. De la inestabilitat d'aquests terrenys ens en parla la Solsida, i de la seva fàcil desintegració en són testimoni els avencs (de les Pedregoses, de la Cova del Vasques, entre d'altres) i el mateix racó de les Pedregoses, amb al·lusió a l'abundós pedregam que el cobreix.

En canvi, a la zona del terciari l'erosió aïlla els estrats rocosos en enormes tormos (del Frare, dels Jueus, del Tupinet, del Navàs, de la Sabateta i molts i molts més d'innominats) que, quan es desprenen, s'escampen pels vessants (els Tormegals). Els materials més tous, denudats per l'erosió de les aigües filtrades, formen nombroses coves, de les quals més d'una trentena han estat batejades (coves de l'Auriona, de l'Esquirol, de la Guineu, de la Palla, de Sant Roc, del Navàs, del Set Veus, del Llebrete, dels Casaments —on s'havien convingut bodes entre famílies de Cabacés i de Margalef— i també, entre d'altres, les Coves Roges, el nom de les quals revela els materials argilosos que l'han modelada). La utilització de l'argila es fa evident, al seu torn, al també desaparegut Forn d'Obra del Molí de l'Estudiant.

Troblem, així mateix, topònims que són testimoni d'espècies vegetals existents o desaparegudes, com ara els Coscollets, la Verònica, el pla de l'Argilagar, els Boixos, les Moreretes, la Freixa (el freixe, femení a Cabacés) o el Burgar. Aquest darrer nom es refereix sens dubte a brugar o lloc de brucs, però la influència de la llengua àrab, que no admet un mot que comenci per consonant seguida de «l» o «r», devia comportar l'alteració del mot. Pel que fa a boscos, la seva mateixa extensió per gran part del terme n'evita la singularització, i només registrem el bosc del Coll, la Mansesca, la pineda de la Mesquita i el racó de les Pimedés.

La fauna, actual o pretèrita, és també present a la toponímia del terme, sobretot amb noms d'ocells (serra de Cantacorbs —si no és un altre nom que s'ha transformat per atracció analògica—, punta de la Cogullada, punta de la Xuta, cova Auriona, clot del Corb, el Colomer), però també serra de la Llobatera, carratxau de les Guineus, l'Esquirol, cova de la Guineu, l'Abellar, el Pas de l'Abella i, fins i tot, serra del Diabló, la plaga de l'avellaner.

L'activitat humana es veu reflectida en una gran quantitat de topònims, sobretot pel que fa a l'agricultura, amb més de cent noms de partides, trossos i horts (els Aixarts, els Atans, els Boixos, els Burgans, els Colls, els Castellassos, els Peirons, els Ponts, els Rius, els Segrassos, els Solans, les Vinyes, les Amburrianes, les Aubagues, les Cavaloques, les Comes, les Foies, les Planes, etc.), alguns dels quals ens parlen de la pròpia activitat agrícola: les Artigues, les Parellades —bé sigui referit a una varietat de cep o a l'extensió de terra que es llaurava en un dia per un parell de bous—, el Campàs, les Vinyes, el Freginal, els Auliverets, l'Ametlleral, la Plantadeta, els Vergers. Hi afegirem la pineda de la Mesquita, ja que aquest era el nom que hom donava als fens per adobar els camps procedents de les comunes, i també les nombroses eres ja desaparegudes, testimonis del passat cerealista del poble.

Escampats per les diferents partides, els prop de seixanta masos i cabanes, la majoria en ruïnes o desapareguts, són coneguts gairebé sempre pel nom de les respectives cases propietàries —actuals o pretèrites—, tret potser dels masos de Dalt, de Baix, de l'Alzina, de la Canaleta, de la Cavallera i de les Vinyes.

La ramaderia, pràcticament desapareguda, se'ns fa encara present amb corrals i corralots dels quals amb prou feines si en resta poca cosa més que el nom, però també amb topònims com ara els Atans i els Aixarts —que fan referència a corrals—, el Baixest —baixador per al pas dels ramats—, les Saleres —on el pastor deixava damunt de pedres planes sal per al bestiar— o la mateixa Carrerada. D'altra banda, els noms de les partides de l'Abellar i de les Moreretes són probablement de la importància que havien tingut al poble l'apicultura i la sericicultura.

Pel que fa a la cacera, és curiosa l'abundància de puntes muntanyoses batejades, generalment amb noms de persona (punes del Bep, de l'Ermengol, del Cinto, del Firmes, del Llebreta, del Lloro, del Manduco, del Mingalla, del Saqueta, del Sinada, de l'Aleix), la qual cosa indueix a relacionar-les amb els caçadors que paraven barraques per a la captura d'ocells.

Els camins del terme, tant els interiors com els que menaven als pobles veïns, han deixat també el seu testimoni en el nom dels nombrosos colls i portells per on passaven (colls de Manxa, de les Barraques, de la Batalla, del Ric, de la Torre) i també en els noms dels ponts i en d'altres topònims: la Calçada —record de l'antiquíssim camí ral—, el Pujador de Cavall, els Escalons, els Quatre Camins, el grau del Caixer, les Revoltetes i el Mig Camí, així com, a la carretera, els tombs més anomenats i el mateix túnel.

En el nucli urbà, alguns noms ens parlaran del relleu del terreny (carrers del Mig i de Baix, baixades de la Font de Baix, de cal Fermí i de cal Moixó, carrer del Tossal, les Escaletes), de les desaparegudes construccions (carrers del Castell, del Portal, de l'Hospital), del subministre d'aigua (la Canal, la Bassada, les fonts de Baix i de Sant Miquel), dels antics serveis (carrer del Forn, travessia del Metge Vell) i també de l'activitat agrícola (carrers de l'Era de Dalt, de les Eres, dels Vergers, plaça del Sitjar).

Diguem encara que la possible llegenda (Racó de la Boca d'Infern?) i la història se'ns fan presents arreu del terme en els noms del Castell, del coll de la Batalla, de la serra

de Gorrate —el poble desaparegut ja segles enrere— i en el record dels antics dominis eclesiàstics: els horts del Bisbe i dels Capellans, cadascun amb la seva respectiva font.

I que l'antropotoponímia, amb el nom dels racons de la Bargallona i de la Vidala i els noms de casa de cal Farrera i de ca la Perellona, ens recorda també que la feminització dels antropònims era un fenomen típicament català pel qual els llinatges no eren invariables i amb les dones es feminitzaven.

* Aquest escrit es un capítol de l'obra de l'autor *Cabacés. Un poble al peu del Montsant*, llibre en impressió.